

1 “Хто цішэй”. Дзеці прывучаюцца зусім без агучвання пісаць, бяшгумна ўставаць і садзіцца, даставаць патрэбныя падручнікі.

2 “Даведайся, што змянілася ў класе” – садзейнічае развіццю зрокавай памяці. Яна асабліва карысна ў дабукварны перыяд навучання грамаце. У час гульні дзеці па аднаму выходзяць з класа або запліюшчваюць вочы, а настаўнік перамяшчае на іншае месца такі прадмет, які быў перад вачыма, напрыклад здымае карціну, якая была прадметам гутаркі, перастаўляе класныя лічыльнікі, малое што-небудзь на дошцы.

Зайшоўшы ў клас або расплюшчыўшы вочы, вучань шукае, што змянілася ў класе. Гэта гульня развівае зрокавую памяць, якая будзе неабходна для запамінання абрысаў друкаваных і рукапісных літар у букварны перыяд навучання грамаце. Гульні можна выкарыстоўваць і ў букварны перыяд навучання грамаце. Але на гэтым этапе трэба карыстацца такімі гульнямі, якія б дапамагалі паспяхова вырашаць асноўныя задачы букварнага перыяду. Можна выкарыстоўваць новыя гульні.

Такім чынам, арганізаваныя гульні будуць спрыяць арганізацыі сумеснай калектыўнай работы дзяцей на ўроках беларускай мовы і беларускага чытання, стварэння дружнага дзіцячага калектыву з устойлівай увагай да слоў настаўніка, а таксама для лепшага ўсведамлення і замацавання новага матэрыялу на ўроку.

ВАРЫЯНТНАСЦЬ ЛЕКСЕМЫ СКРАЗНЯК У БЕЛАРУСКІХ ГАВОРКАХ

Н. У. Кузьменка (УА «МДПУ імя І. П. Шамякіна»)

Навук. кір. Н. І. Новік-Шчарбенка,

канд. філал. навук, дацэнт

Для назвы скразных паветраных плыняў у беларускіх народных гаворках бытуе лексема *скразняк* і яе варыянты. Найбольш распаўсюджаны ў народна-дыялектнай мове варыянт *сквазняк*. Ён бытуе на захадзе сярэднебеларускіх гаворак: *Зачыні дзьверы, ато такі сквазняк гуляе* [Залле, Светлагорскі]; у гродзенска-баранавіцкай групе гаворак: *Сквазняк, вецяр бразгаіць* [3, т. 4, с. 444]. У гродзенска-баранавіцкай моўнай групе вядома таксама найменне *скузьн* ‘скразняк’: *Н’е с’адз’і л’а акна, бо в’ел’м’ і моцны скузь’н’ тут* [4, с. 439]. Для палескай групы гаворак уласцівы фанетычныя варыянты *сквозняк*: *Побула трохі на сквозняку і простудзілася* [Давыд-Гарадок, Столінскі]. Ва ўсходняй частцы паўночна-ўсходняга дыялекту побач з найменнем *сквазняк* бытуе форма *склазняк* ‘скразняк’: *Ні сядзі на сквазняку; У доме вокны навывітыя, склазняк, а я там бяліла – вот і забалела* [1, с. 88]; *Не сядзі каля вакна, там склазняк* [2, с. 151].

У Мазырска-Прыпяцкім моўным рэгіёне, акрамя лексемы *скразняк*, функцыянуюць варыянты *сказнік, сквазнік, сквазняк, сквозняк, склозняк*: *Цягне па нагах скразняк* [Чамярысы, Брагінскі]; *Такі сказнік іде, я прызбу адгрэбла; Агата казала: сквазнік праняў, дак было крыві даўленне* [9, с. 326]; *Зачыніце дзьверы, бо сквазняк* [Вязавіца, Калінкавіцкі]; *Сквозняк сквозніц* [6, т. 5, с. 40]; *Анікога дома няма, адзін склозняк гуляе па хаце* [Сяменча, Жыткавіцкі].

Побач з аднаслоўнымі намінацыямі для назвы скразнога ветру ў гаворках бытуе двухкампанентнае найменне *сквазны (сквозны) вецер*: *Сквозны ветэр насквозь прадувае* [Будкі, Нараўлянскі].

Часта намінатыўную функцыю выконваюць безасабовыя дзеясловы *сквазіць, сквозніць, цягнуць*: *Закрываі хучэй акно, бо вельмі сквазіць* [Каплічы, Калінкавіцкі]; *Еттыка сквозніць, пусунься* [6, т. 5, с. 40]; *Трэба закрыць дзьверы, нешто цягне па нагах* [Навасёлкі, Петрыкаўскі]. Метэонім *скразняк* семантычна звязаны з прыслоўем *скрозь* (рус. *сквозь*) агульнаславянскага паходжання, якое з’яўляецца сучаснай формай са ст.-рус. *сквозь* (ненаціскны канцавы *ь* адпаў); параўнаем славен. *skoz, skozi* ‘скрозь, праз, заўсёды’, *skoznja* ‘дзірка’. [7, т. 3, с. 637; 8, с. 411].

Літаратурнай нормай лічыцца форма *скразняк* са значэннем ‘моцная цяга паветра праз скразныя адтуліны, праёмы і пад.’ [5, т. 5 (1), с. 180]. Семантычны аб’ём наймення ў рэгіянальнай і нарматыўнай мовах супадае.

Матэрыял паказвае, што паняцце ‘скразныя паветраныя плыні’ ў беларускіх гаворках прадстаўлена фанетычнымі і марфалагічнымі варыянтамі лексемы *скразняк*.

Літаратура

- 1 Абабурка, М. В. Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны / М. В. Абабурка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 128 с.
- 2 Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны // Беларуская мова. – Мінск : Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1980. – 190 с.
- 3 Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – Т. 4. – 617 с.
- 4 Сцяшковіч, Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшковіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.
- 5 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
- 6 Тураўскі слоўнік : у 5 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–1987. – Т. 5, 1987. – 423 с.
- 7 Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с нем. и доп. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачева : – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 3. – 831 с.
- 8 Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка : пособие для учителя / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская ; под ред. чл.-кор. АН СССР С. Г. Бархударова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с.
- 9 Янкова, Т. С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны / Т. С. Янкова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 432 с.

КАЛАРЫТЫЎНАЯ ЛЕКСІКА НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ

М. П. Кухнавец (УА «МДПУ імя І. П. Шамякіна»)

Навук. кiр. *В. Я. Барысенка*,

канд. фiлал. навук, дацэнт

Прыметнікі, якія абазначаюць колер, выступаюць сродкам перадачы ўсёй прыгажосці мовы, таго прадмета, які апісваецца. У школе, асабліва у пачатковых класах, каларытызмы ўжываюцца часта. Пры іх дапамозе аўтар прымушае дзяцей разважаць, працаваць над тым заданнем, якое ім было прапанавана (напрыклад: загадкі, тэксты і інш.) з асаблівай увагай, каб дзеці фантазіравалі, супастаўлялі колер і слова, каб выклікаць асаблівую эмацыянальную рэакцыю.

У падручніку для 2 класа “Беларусачка” часта сустракаецца каларытыўная лексіка. Напрыклад: *Я – беларус маленькі з блакітнымі вачыма* [1, с. 7]; *І блакітнае неба, і высокая таполя – ўсё ў кропельцы* [1, с. 37]. Блакітны колер у гэтым выпадку набывае эмацыянальна-сэнсавую ацэнку: ён паказвае прыгажосць вачэй беларуса і бяздоннасць неба. У гэтым падручніку ёсць і такія каларытызмы, як: *жоўты, зялёны, карычневы, сіні, шэры, цёмна-сіні, чорны, чырвоны: Гэтыя некалькі дзянькоў праляцелі вельмі хутка, праляцелі, як жоўтыя лісіцы з бярозы, што сарваў і панёс з сабой вецер* [1, с. 18]; *Аднаго разу прысела муха адпачыць на зялёным лузе* [1, с. 111]; *Рукі ў яе былі абветраныя, карычневыя ад загару* [1, с. 19]; *Маці дастала з камоды сіні каснічок і запляла Тані коску* [1, с. 20]; *Заяц то сціскаўся ў шэры камяк, то выпростаўся як адпушчаная спружына* [1, с. 62]; *Сумныя і галодныя пчолкі хацелі ўжо дадому ляцець, як убачылі пад кусцікам сціплую цёмна-сінюю кветачку* [1, с. 94]; *На старой таполі ацерабіўся, замахаў крыламі чорны грак* [1, с. 75]; *Шчокі і вушы адразу пачырванелі ад халоднай вады* [1, с. 19]. Усе гэтыя колеры змешчаны не проста так, а для таго, каб дзеці ўявілі усё тое, аб чым хацеў сказаць аўтар. Пры дапамозе каларытызмаў свет успрымаецца дзецьмі як красачная казка.